

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання
Кафедра теоретичної психології

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ВІЙСЬКОВУ ПІДГОТОВКУ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
першого рівня ЗФН
за спеціальністю 053 Психологія
Дарина КРИШТАЛЬ

Науковий керівник:
доцент кафедри теоретичної
психології, кандидат психологічних наук
Олена ВАВРИНІВ

Рецензент
кандидат психологічних наук
Роман ЯРЕМКО

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
«__» _____ 2024 р., протокол № ____
Завідувач кафедри теоретичної психології
доктор психологічних наук, професор
_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Кришталь Д.С. Особливості професійного психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку.

Кваліфікаційна робота присвячена розкриттю проблеми професійного психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку. У роботі висвітлено теоретичні аспекти професійного психологічного відбору на військову підготовку, зокрема, окреслено поняття, види, типи та принципи проведення професійного психологічного відбору, висвітлено погляди сучасних науковців на проблему професійного психологічного відбору військовослужбовців, а також особливості професійно-психологічного відбору на військову підготовку. Встановлено, що значна частина досліджуваних демонструє високі показники моральної нормативності, комунікативності та регуляції поведінкових реакцій

Ключові слова: відбір, професійний відбір, військова підготовка, військова кафедра, військовослужбовці, здобувачі вищої освіти.

ABSTRACT

Krystal D.S. Peculiarities of professional psychological selection of higher education applicants for military training.

The qualification work is devoted to the disclosure of the problem of professional psychological selection of applicants for higher education for military training. The paper highlights the theoretical aspects of professional psychological selection for military training, in particular, outlines the concepts, types, types and principles of professional psychological selection, highlights the views of modern scientists on the problem of professional psychological selection of military personnel, as well as features of professional psychological selection for military training. It was established that a significant part of the researched demonstrates high indicators of moral normativity, communicativeness and regulation of behavioral reactions

Key words: selection, professional selection, military training, military department, military personnel, students of higher education.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ НА ВІЙСЬКОВУ ПІДГОТОВКУ	5
1.2.Професійний відбір: поняття, види, типи та принципи проведення	5
1.2.Професійний психологічний відбір військовослужбовців у вітчизняній та зарубіжній літературі	11
1.3.Сутність та зміст професійно-психологічного відбору на військову підготовку.	17
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧЕНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНДИДАТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ПІДГОТОВКУ	26
2.1. Опис методів дослідження та характеристика вибірки	26
2.2. Аналіз результатів дослідження	29
Висновки до другого розділу	38
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43

ВСТУП

Актуальність теми. Проведення професійного психологічного відбору є важливим етапом у відборі кандидатів для військової служби. У цьому процесі експериментальні психодіагностичні методики відіграють значну роль. Ці методики дозволяють об'єктивно оцінити різні аспекти особистості, які впливають на її внутрішній стан та взаємодію з оточуючим середовищем. Шляхом створення спеціального стимулюючого середовища, реєстрації реакцій та обробки отриманих даних відбувається кількісна оцінка властивостей, які підлягають діагностиці. Розвиток експериментальних психодіагностичних методик в значній мірі залежить від технічних засобів стимулювання, реєстрації та аналізу психодіагностичної інформації, які найбільш повно реалізуються у сучасних високопродуктивних комп'ютерах з їхніми потужними операційними та обчислювальними можливостями.

Професійний відбір - це система методів, які дозволяють передбачити відповідність людини певній професії в умовах, що визначені нормами та можуть бути небезпечними (гігієнічними, мікрокліматичними, технічними, соціально-психологічними), де потрібна підвищена відповідальність, здоров'я, висока працездатність та точність у виконанні завдань, а також стійка емоційно-вольова регуляція.

Основна увага дослідників була спрямована на розробку системи психологічного відбору для військової підготовки (А. Москаленко), моряків (І. Сапов, А. Солодков, М. Корольчук), водіїв у військових підрозділах (В. Вайсман, М. Брейдо, М. Макаренко), а також на бійців спеціальних загонів (Д. Сохадзе). Деякі аспекти психологічного відбору військовослужбовців за контрактом були висвітлені у роботах таких авторів, як В. Стасюк, Н. Агаєв, Е. Литвиненко, Г. Ржевський, О. Бандурко, Б. Бовін, В. Криволапчук, М. Мягких, В. Петров, О. Шаповалов, С. Яковенко, Т. Андерсон, Т. Бакер, Р. Роберг та інші.

Об'єкт – професійно психологічний відбір.

Предмет – особливості професійно психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку.

Мета – теоретико-емпіричний аналіз проблеми професійно психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку та пошук шляхів його оптимізації.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми професійно психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку.
2. Провести емпіричне дослідження за стандартизованими методиками професійно психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, обґрунтування, узагальнення; емпіричні - багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність», «Діагностика акцентуацій характеру» Леонгарда–Шмішека; математичні – кореляційний аналіз Спірмена.

Структура дипломної роботи. Диплом складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ НА ВІЙСЬКОВУ ПІДГОТОВКУ

1.1. Професійний відбір: поняття, види, типи та принципи проведення

У сучасній науці спостерігається тенденція активного вивчення проблем, які мають міждисциплінарний характер, та їх аналізу з позицій системно-структурного підходу. До найбільш актуальних відносять проблему професійного відбору фахівців, що виникла на перетині філософії, ергономіки, психології, медицини, соціології, педагогіки та інших наук. Згідно з психологічним словником, професійний відбір - це спеціалізована процедура вивчення та оцінки придатності людей до володіння спеціальністю, досягнення необхідного рівня майстерності й успішного виконання професійних обов'язків в типових і складних умовах.

У іншому подібному джерелі професійний відбір розглядається як система інструментів, яка забезпечує прогностичну оцінку відповідності людини та професії в тих сферах діяльності, де працюють у нормативно визначених небезпечних умовах (гігієнічних, мікрокліматичних, технічних, соціально-психологічних), що вимагають від людини високої відповідальності, здоров'я, працездатності та точності у виконанні завдань, стійкої емоційно-вольової регуляції.

Суть професійного відбору полягає у комплексній оцінці фізичних і психічних якостей кандидата, а також його освітнього рівня за допомогою системи заходів соціального, освітнього, медичного і психологічного відбору. На сьогодні ця проблема знаходиться в центрі уваги фахівців різних галузей науки. Кожен з них розглядає професійний відбір як соціальний феномен в цілому, а також займається глибоким науковим вивченням одного з його аспектів (психологічного, медичного і т.д.). Тому в науці існує безліч поглядів на цю проблему, і немає єдиного погляду на елементи системи професійного відбору, його структуру та зміст.

Вчені, які аналізують педагогічний аспект проблеми професійного відбору, обмежуються терміном "освітній відбір", мета якого полягає в ідентифікації осіб з необхідним рівнем знань для успішного засвоєння певної професії та безпосереднього виконання пов'язаних із нею обов'язків. При цьому оцінка професійної придатності визначається характеристиками конкретної навчальної або трудової діяльності, а також наявністю конкуренції серед кандидатів. Зазвичай це включає аналіз успішності навчання у загальноосвітніх закладах (конкурс атестатів), результати вступних іспитів з профільних предметів.

Деякі сучасні дослідники розглядають професійний відбір як один з факторів соціалізації особистості та виділяють у його структурі соціальний аспект. Наприклад, В. О. Бодров підкреслює, що соціальний відбір спрямований на дослідження та оцінку моральних якостей особистості, мотивів вибору професії, інтересів, потреб, відносин у колективі, стійкості до впливу соціальних факторів, а також здатності до адаптації у новому середовищі.

В. В. Стасюк відзначає, що соціальний відбір виконує різноманітні соціально-психологічні функції, визначаючи такі професійні якості, як патріотизм, моральність, духовність, дисциплінованість, колективізм та інші.

Різні види професійної діяльності вимагають різних якостей та властивостей від людини, які не у всіх однаковою мірою присутні. Якість спеціалістів, перш за все, забезпечується ефективністю професійної орієнтації молоді, професійним відбором, а потім інтенсивною підготовкою, системою навчання та виховання. Однак вирішення цієї проблеми в сучасних умовах стикається з рядом протиріч, таких як скорочення загального приросту трудових ресурсів, зростання усвідомлення відповідальності професійного самовизначення молоді та підвищення вимог до людини у зв'язку з ускладненням техніки та збільшенням інтенсивності праці. Важливість професійного відбору здобувачів вищої освіти для військової підготовки набуває все більшого значення в умовах змін, які відбуваються у законодавстві,

пріоритетах молоді та комплектуванні Збройних сил України спеціалістами з високим професійним рівнем.

У деяких наукових дослідженнях [30, 33, 45] досліджується єдність психологічного і фізіологічного аспектів відбору, що відомий також як психофізіологічний (або психолого-фізіологічний) відбір. Цей підхід полягає в оцінці та прогнозуванні функціонального стану організму та професійної працездатності військовослужбовців з метою забезпечення високої боєздатності частин і підрозділів [35].

За словами М. В. Макаренка, психофізіологічний відбір є необхідною складовою професійного відбору, спрямованого на виявлення найбільш придатних осіб для навчання та успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [30]. Згідно з визначенням О. А. Боченкова, В. І. Булика, О. М. Глушка, Є. Б. Науменка, С. В. Чермянїна, психофізіологічний відбір включає систему заходів, спрямованих на оцінку рівня фізіологічних резервів організму кандидата та його стійкості до негативних факторів середовища і професійної діяльності [6].

Проте сучасні психологи вказують на те, що спроби прямого порівняння психічних і нейрофізіологічних процесів не є продуктивними. Вони стверджують, що дослідження психологів і фізіологів мають доповнювати одне одного. Ефективність їх співпраці зростає, коли обидва підходи спрямовані на розкриття конкретних механізмів психічної діяльності всередині єдиної архітектури, але в межах відповідних наукових мов [48].

Отже, наш акцент був зосереджений на психологічному аспекті у психофізіологічному відборі, оскільки загальна мета полягає в виявленні і оцінці стійких психофізіологічних, психологічних і соціально-психологічних якостей людини, а також у співвіднесенні їх з якостями, необхідними для успішного засвоєння конкретної професійної діяльності та ефективного виконання посадових обов'язків [39]. Психологічний аспект професійного відбору, разом з його теоретичною базою, складається з діагностики і прогнозування здібностей. Тому у працях різних дослідників [4, 45, 47] поняття

"професійний відбір" і "психологічний відбір" часто вживаються як синоніми. Аналіз існуючих концепцій "професійного психологічного відбору" дозволяє сформулювати й упровадити у наукову практику його нове тлумачення.

У деяких дослідженнях [30, 33, 45] досліджується єдність психологічного і фізіологічного аспектів відбору, що також відомий як психофізіологічний (або психолого-фізіологічний) відбір. Основна мета цього підходу полягає в оцінці та прогнозуванні функціонального стану організму та професійної працездатності військовослужбовців з метою забезпечення високої боєздатності частин і підрозділів [35].

За словами М. В. Макаренка, психофізіологічний відбір є необхідною складовою професійного відбору, спрямованого на виявлення найбільш придатних осіб для навчання та успішної професійної діяльності за певною спеціальністю [30]. Згідно з визначенням О. А. Боченкова, В. І. Булика, О. М. Глушка, Є. Б. Науменка, С. В. Чермянїна, психофізіологічний відбір включає систему заходів, спрямованих на оцінку рівня фізіологічних резервів організму кандидата та його стійкості до негативних факторів середовища і професійної діяльності [6].

Проте сучасні психологи, такі як Л. Ф. Бурлачук, В. Д. Шадриков та інші, вказують на те, що спроби прямого порівняння психічних і нейрофізіологічних процесів не є продуктивними. Вони стверджують, що дослідження психологів і фізіологів мають доповнювати одне одного. Ефективність їх співпраці зростає, коли обидва підходи спрямовані на розкриття конкретних механізмів психічної діяльності всередині єдиної архітектури, але в межах відповідних наукових мов [15].

Таким чином, наш акцент був зосереджений на психологічному аспекті у психофізіологічному відборі, оскільки загальна мета полягає в виявленні і оцінці стійких психофізіологічних, психологічних і соціально-психологічних якостей людини, а також у співвіднесенні їх з якостями, необхідними для успішного засвоєння конкретної професійної діяльності та ефективного виконання посадових обов'язків [23]. Психологічний аспект професійного

відбору, разом з його теоретичною базою, включає діагностику і прогнозування здібностей. Тому у працях різних дослідників [4; 15, 17] поняття "професійний відбір" і "психологічний відбір" часто вживаються як синоніми. Аналіз існуючих концепцій "професійного психологічного відбору" дозволяє сформулювати й упровадити у наукову практику його нове тлумачення.

Під час професійного психологічного відбору часто використовуються різні принципи для оцінки кандидатів на відповідність вимогам певної професії. Ось кілька з них:

Компенсаторний принцип: передбачає сумарну оцінку всіх компонентів з подальшим визначенням інтегральної оцінки. Цей підхід часто використовується для прогнозування успішної діяльності різних фахівців у складних умовах.

Компенсаторно-критеріальний принцип: ґрунтується на сумарній оцінці всіх компонентів діяльності і використовується для винесення висновку про професійну непридатність до спеціальностей, що висувають підвищені вимоги до конкретних професійно важливих якостей.

Поліфакторний принцип: враховує значущість окремих психічних процесів у діяльності фахівця і є найбільш перспективним для прогнозування професійної придатності на тривалий термін. Однак він може бути складним у практичному застосуванні через відсутність уніфікованих методів обстеження й математичної обробки результатів.

Диференційований підхід: зазвичай використовується у практиці професійного психологічного відбору з поділом обстежуваних осіб на чотири або три групи залежно від ступеня імовірності подальших успіхів у навчанні й діяльності.

Кожен із цих принципів має свої позитивні сторони та обмеження і може бути застосований в залежності від конкретних умов і цілей процесу відбору.

Система психологічного відбору включає такі складові:

Підґрунтований і перевірений експериментально комплекс діагностичних методик.

Необхідні технічні засоби та стандартизована процедура обстеження.

Методи узагальнення, інтерпретації вихідної діагностичної інформації і формування прогнозів.

Показники професійної ефективності та критерії оцінки успішності діяльності.

Логічні та математичні засоби для перевірки прогнозів.

При психологічному відборі враховуються такі аспекти:

Оцінка психофізіологічних функцій.

Виявлення соціально-психологічних якостей, сформованих протягом життя.

Вивчення психічних процесів, властивостей та станів.

Процес психологічного відбору складається з кількох етапів:

Отримання та первинна обробка вихідної діагностичної інформації.

Психодіагностика та оцінка рівня придатності обстежуваних, у тому числі прогнозування придатності до навчання чи конкретного виду професійної діяльності. Перевірка зазначених прогнозів на основі даних про фактичну професійну діяльність відібраних осіб [23; 25].

А. О. Крилов виділяє такі етапи у процесі професійного відбору:

Психологічне вивчення професії з метою виявлення вимог до людини, складання професіограми (психограми).

Вибір психодіагностичних методів дослідження, що дозволяють оптимально оцінити професійну придатність на основі виділених психічних процесів і професійних дій.

Психодіагностика, що включає психологічне вивчення претендентів на професію та оцінку їхнього загального розвитку, спрямованості на оволодіння конкретною професією, ступеня розвитку необхідних якостей.

Психологічний прогноз успішності навчання і подальшої діяльності на підставі співвідношення вимог певної професії до людини й отриманих психодіагностичних даних [12].

Цей підхід дозволяє здійснювати обґрунтований відбір кандидатів на певну професію з урахуванням їхніх особистісних рис та професійних здібностей.

Процес професійного відбору, згідно з класифікацією Б. Ф. Ломова, охоплює ряд ключових етапів:

Аналіз професійної діяльності: це включає аналіз структури та характеру роботи, а також ситуації, що створюють підвищені вимоги до якостей кандидатів. Мета - визначення необхідних якостей особистості.

Визначення мети і критеріїв відбору: на цьому етапі встановлюються основні вимоги до кандидатів і розробляються критерії професійної придатності.

Контрольний етап: передбачає перевірку інформативності та надійності методів відбору.

Проведення відбору та аналіз результатів: дослідження даних і коригування критеріїв та методів на основі результатів [11].

Кожен з цих етапів є важливим для забезпечення ефективного відбору кандидатів на певну посаду. Аналіз професійної діяльності допомагає встановити необхідні якості, визначити мету та критерії відбору, а контрольний етап - переконатися у правильності використовуваних методів. Постійний аналіз та удосконалення процесу відбору є ключем до його успішності в умовах постійних змін у суспільстві та технологіях.

1.2.Професійний психологічний відбір військовослужбовців у вітчизняній та зарубіжній літературі

Система професійного психологічного відбору в арміях грає критичну роль у забезпеченні ефективності та надійності військових сил, особливо в

країнах, таких як США, Німеччина та Франція. Вони використовують широкий спектр тестових методик для оцінки професійної придатності військовослужбовців.

Наприклад, у США використовується Армійський альфа-тест для кандидатів, які мають добре володіти англійською мовою, а також невербальна шкала для тих, хто не володіє письмовою мовою або є іноземцями. Ці тести дозволяють ефективно обстежувати великі групи кандидатів, що підвищує якість відбору у військову службу.

Дослідження провідних вчених у цій галузі підтверджують ефективність тестових методик у відборі кандидатів на військову службу. Багато інших країн також використовують подібні принципи відбору, але можуть мати свої відмінності в організації та застосуванні цих систем.

Цікавий факт полягає в тому, що інтерес до проблеми професійного психологічного відбору військовослужбовців, зокрема в повітряних силах, почав активізуватися перед початком Другої світової війни. У 1940 році було створено набір тестів для відбору кандидатів на навчання офіцерів морської авіації, що відображало розвиток комплексних тестових батарей, спрямованих на вибір пілотів та іншого льотного складу.

Система професійного психологічного відбору, що застосовується в американських збройних силах, в цілому забезпечує високу якість їх комплектування. Кандидати, які проходять відбір, виявляють вищий рівень інтелектуальних та освітніх показників порівняно з цивільною молоддю. Впровадження професійного психологічного відбору також позитивно позначилося на дисципліні у військових силах: кількість самовільних відлучень знизилася на 80%, дезертирства - на 75%, а фактів учинення злочинів, що розглядаються військовим судом, - на 64%.

Подібна система професійного психологічного відбору, що діє у збройних силах Великої Британії, також є ефективною. Участь країни у двох світових війнах змусила Велику Британію комплектувати свої збройні сили через призов на строкову службу.

Велика Британія має певний порядок вступу на військову службу, який включає кілька кроків. Особи, які досягли відповідного віку, можуть звернутися за інформацією в інформаційний пункт або до офіцера по зв'язках з цивільним навчальним закладом. Там їм надають необхідні бланки і документи для заповнення, а також рекламну літературу

Для тих, хто ще коливається у виборі майбутньої спеціальності, організовується відвідування навчальних центрів різних видів військ і служб, кількість яких перевищує 250. Після цього кандидатів направляють у вербувальну комісію, що працює при кожному виді збройних сил. Там протягом трьох днів з ними проводять співбесіду, психодіагностичне тестування і перевіряють на фізичну витривалість [1;8;12].

Особи, які виявляють бажання служити у сухопутних військах, звертаються в армійські інформаційні пункти. Там проводять перевірку віку, національності і благонадійності добровольця, а також організовують медичне обстеження. Придатних до військової служби направляють у вербувальний центр сухопутних військ для співбесід і визначення їхньої придатності до навчання різним військовим спеціальностям.

Сухопутні війська Великої Британії мають шість дивізіонних навчальних центрів, де проводиться навчання нових військовослужбовців. Тривалість навчання становить 16-20 тижнів, у тому числі один тиждень на відбір, а шість тижнів на одиночний початковий вишкіл. Під час цього періоду велика увага приділяється ретельному визначенню рівня фізичного і психічного розвитку кандидатів для забезпечення придатності до конкретних військових спеціальностей. Протягом процесу навчання до 25% військовослужбовців, що підписали контракт, можуть бути відраховані [15;19;22].

У Німеччині проведенню професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу також надається велике значення. Існують чотири регіональних центри відбору добровольців для сухопутних військ і військово-повітряних сил, а також один центр відбору кандидатів для військово-морського флоту. Кандидати на офіцерські посади повинні

відповідати певним вимогам, включаючи вік від 17 до 25 років, наявність атестата про закінчення середньої школи або гімназії, відсутність судимості та фінансових боргів. Після визначення придатності за станом здоров'я та отримання позитивних результатів психологічного тестування кандидати підписують зобов'язання служити до закінчення терміну дії контракту [20].

У збройних силах Франції, де скасовано строкову військову службу, професійний психологічний відбір кандидатів проводиться із застосуванням таких методів, як співбесіда та психодіагностичне тестування. Після успішного проходження психологічного відбору проводиться медичне обстеження кандидата. Велика увага приділяється також вивченню професійно важливих психологічних якостей кандидатів на військову службу, пропонуються індивідуальні рекомендації щодо їхнього розвитку.

Особливу увагу психологічному відбору призовників на військову службу стали приділяти у збройних силах Румунії, яка у березні 2004 року увійшла до складу НАТО. До 2002 року новобранці проходили тільки медичний огляд. Наведені вище дані переконливо підтверджують наявність позитивних сторін у системі організації і проведення професійного психологічного відбору та комплектування особовим складом армій держав, що входять до складу НАТО [21].

Удосконалення системи професійного психологічного відбору військовослужбовців за кордоном відбувається подібно до того, як це відбувається в Україні, в двох основних напрямках: удосконалення психодіагностичних методик (тестів) і розвиток технічних засобів проведення професійного психологічного відбору.

Наприклад, Д. Еванс запропонував автоматизовану тестову систему APES, яка призначена для психологічного обстеження особового складу. Ця система включає програми, які реалізують тести Дж. Равена, Д. Векслера, 16-факторний особистісний питальник Р. Кеттелла, ММРІ та інші, знижуючи вартість тестування у шість разів порівняно зі звичайним підходом.

Сучасні дослідження в сфері професійного психологічного відбору також акцентують увагу на аналізі поведінкових реакцій людини в різних екстремальних ситуаціях. Наприклад, це може бути моделювання ситуацій, спрямованих на виникнення стресових реакцій у обстежуваних, які проводяться для відбору кандидатів у військову розвідку [3;12;17;24].

У цьому контексті проводяться дослідження, що охоплюють такі аспекти, як інформаційно-психологічний вплив на свідомість людини, релігійний фанатизм, поведінка людини в умовах полону та інші. Аналіз таких ситуацій дозволяє краще розуміти та прогнозувати поведінку та реакції військовослужбовців у різних ситуаціях.

Результати проведених досліджень свідчать, що реакція людини на стрес та її сприйняття і оцінка як несприятливих факторів залежать від сукупності її психологічних якостей і особистісних властивостей. Це важливо для прогнозу поведінкових реакцій людей в екстремальних умовах, що є актуальним для системи професійного психологічного відбору військовослужбовців.

Вивчення процесів реагування на стрес і механізмів захисту має значення для прогнозування поведінкових реакцій осіб у різних ситуаціях. Ці дослідження можуть бути використані для покращення системи професійного психологічного відбору військових кадрів у спеціальних підрозділах різних силових структур.

В історії військової медицини виникла потреба визначення професійної придатності військовослужбовців ще на початку XIX століття. З того часу і до сьогодні в системі військово-лікарської експертизи постійно вдосконалювалися підходи до визначення професійно важливих психологічних властивостей особистості та їх виявлення.

У другій половині XIX - на початку XX століття, з появою авіації, зростає необхідність в професійному психологічному відборі військових пілотів. З цією метою впроваджувалися методики психотехнічних випробувань, а у Військово-повітряних силах визначали психофізіологічну придатність кандидатів до льотного навчання [9;11;23].

Таким чином, удосконалення системи професійного психологічного відбору військових кадрів стає невід'ємною складовою вдосконалення військової медицини та забезпечення ефективності та надійності військових структур.

Досвід проведення психофізіологічного відбору льотчиків у минулому виявився досить ефективним, оскільки результати цього відбору корелювали з успішністю льотного навчання та фактами відрахувань з льотних шкіл. Однак у перший період цього досвіду існували певні недоліки, зокрема відсутність диференційованого підходу до відбору кандидатів для різних видів військових спеціальностей, зокрема льотних. Також на той час було виявлено низку проблем, пов'язаних з неадаптованістю методик з-за кордону до місцевих умов, недостатньою науковою обґрунтованістю, а також низькою кваліфікацією фахівців-психотехніків [16;22].

Після довшої перерви у проведенні експериментальних досліджень у цій галузі знову з'явилися спроби вирішення проблем, пов'язаних із професійним психологічним відбором військовослужбовців. У 1961 році було розпочато психологічний відбір у військові авіаційні училища, а в авіаційних училищах відкрилися штатні психофізіологічні лабораторії. Завданням цих лабораторій було проведення професійного психологічного відбору кандидатів та прогнозування їхньої професійної діяльності, зокрема, щодо професійного довголіття льотчиків.

Дійсно, середня тривалість льотного довголіття у військовій авіації виявилася меншою порівняно з цивільною авіацією, що вимагало нових підходів до професійного відбору льотного складу. З розвитком Збройних Сил та змінами в характері військової праці, ставало все більш явним, що професійний психологічний відбір потребує удосконалення для врахування специфіки різних видів і родів військ.

Важливим кроком було масове психологічне і психофізіологічне обстеження особового складу за всіма військовими спеціальностями. Це дозволило апробувати різні методики, оцінити їх ефективність та надійність.

Наукові дослідження продемонстрували, що професійний відбір може підвищити боєздатність військових підрозділів та ефективність діяльності окремих військових фахівців на 15–30 %.

Розвиток та вдосконалення системи професійного психологічного відбору військовослужбовців відбувався у двох напрямках. По-перше, вдосконалювались методи і підходи до визначення індивідуально-психологічних якостей та когнітивних особливостей особистості. По-друге, на основі вивчення специфічних особливостей професійної діяльності військовослужбовців різних спеціальностей визначалися професійно важливі якості, необхідні для успішної роботи [12;14;22].

1.3. Сутність та зміст професійно-психологічного відбору на військову підготовку.

Відбір військовослужбовців для виконання функціональних обов'язків в екстремальних умовах, таких як миротворчі місії, спеціальні операції у локальних конфліктах та збройних конфліктах, бойове чергування, ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій, є важливим завданням, яке вирішується через організацію та проведення професійного психологічного відбору [1;12;14].

Професійно-психологічний відбір є комплексом заходів, спрямованих на раціональний розподіл військовослужбовців за військовими спеціальностями, комплектуванням підрозділів та забезпеченням відповідності психологічних якостей фахівців вимогам військово-професійної діяльності в особливих та екстремальних умовах. Цей процес важливий для забезпечення ефективності військової діяльності та безпеки військовослужбовців. Підтримка генерал-майора Каденюка, першого космонавта України, щодо значення психофізіологічного відбору підкреслює важливість цього аспекту для успішної професійної діяльності в різних умовах.

Професійно-психологічний відбір (ППВ) є невід'ємною складовою військово-професійного відбору, який включає різноманітні аспекти аналізу та

оцінки. Серед цих аспектів соціально-психологічне вивчення особистості та психофізіологічне обстеження (ПФО) відіграють ключову роль [2;3;14].

Соціально-психологічне вивчення передбачає оцінку моральних якостей, соціальної та трудової активності, військово-професійної спрямованості, а також особливостей спілкування та поведінки. Цей процес використовує аналіз документів, анкетування та індивідуальні співбесіди.

ПФО дозволяє оцінити різноманітні аспекти психічного функціонування, включаючи пам'ять, сприймання, мислення, увагу, швидкість та координацію рухів, емоційно-вольові якості, а також рівень нервово-психічної стійкості.

ПФО використовується для різних цілей, включаючи відбір і розподіл військовослужбовців для підготовки до конкретних спеціальностей, оцінку загального розвитку, виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості та інші. Використання різноманітних психодіагностичних тестів дозволяє прогнозувати здібності до навчання та вирішувати різноманітні завдання в контексті військової діяльності [3;15;18;22].

Цей підхід підтверджує, що вивчення елементів структури особистості є важливим для прогнозування успішності військової діяльності в екстремальних умовах. Однак можливе і дослідження комплексних властивостей, а також поєднання різних форм дослідження для більш точного визначення відповідності кандидатів вимогам військової служби.

Професійний відбір спирається на аналіз різних аспектів особистості кандидата, які відображають його здатність та придатність до виконання конкретних завдань у військовій сфері. Ці аспекти можна умовно поділити на кілька груп:

Соціальні якості: це моральність, патріотизм, дисциплінованість, колективізм і т. д., які визначають взаємодію особистості з оточуючим середовищем і готовність до виконання військових обов'язків.

Психологічні якості: це різноманітні аспекти психічного функціонування, такі як увага, пам'ять, сприйняття, мислення, емоції та інші, які визначають здатність кандидата до рішення різних завдань та адаптації до різних ситуацій.

Психофізіологічні якості: це фізичні та фізіологічні параметри, такі як швидкість реакції, м'язова сила, стійкість до стресу, які визначають фізичні можливості кандидата та його здатність до роботи в екстремальних умовах [14].

Фізичні параметри: це параметри, пов'язані з фізичною підготовленістю, такі як швидкість, витривалість, сила та інші, які можуть впливати на здатність кандидата виконувати фізичні завдання.

Фізіологічні резерви організму: це здатність організму адекватно реагувати на стрес та екстремальні умови, що може впливати на здатність кандидата до подальшої служби в армії.

Розподіл елементів структури особистості на операційні, активаційні та інтеграційні групи дозволяє систематизувати ці якості та визначити їхню роль у військовій діяльності. Операційні елементи визначають базові фізіологічні та психологічні якості, які необхідні для виконання конкретних завдань, тоді як активаційні та інтеграційні елементи відображають взаємодію між цими якостями та їхнє вплив на військову діяльність [11].

Активаційні елементи структури особистості містять:

характеристики спрямованості

– світоглядні установки, потреби, інтереси, мотиви, якості уваги

– довільної, мимовільної; вольові властивості

– стійкість, здатність до самообілізації; емоційний зміст особистості

– моральні, інтелектуальні, етичні, емоційні почуття, їх забарвлення та ступінь вираження; типологічно обумовлені сторони особистості

– темперамент, професійна підготовленість – знання, навички, вміння, досвід професійної діяльності.

До групи інтегративних елементів структури особистості входять складні комплексні ознаки: риси характеру та установки, що виражають ставлення до суспільно-трудоваї діяльності, інших осіб та самого себе; здібності психомоторні, технічні, математичні, музичні тощо.

Принцип відносності критеріїв придатності для виконання професійних обов'язків або навчання враховує змінні умови, в яких діють

військовослужбовці. Це означає, що критерії придатності не можуть бути статичними, а повинні адаптуватись до різних факторів, таких як управлінські системи, оточуюче середовище, тривалість навчання та економічні умови. З цього випливає потреба у поділі кандидатів на три категорії: безумовно придатні, умовно придатні та непридатні [12;17].

Перша група включає осіб з високим рівнем професійно важливих якостей (ПВЯ), які можуть успішно виконувати свої обов'язки з врахуванням існуючих умов навчання та тренувань. Друга група охоплює осіб з середнім рівнем ПВЯ, які можуть виконувати обов'язки з деякими обмеженнями або потребують додаткового навчання та тренувань. Третя група складається з осіб з низьким рівнем ПВЯ, які можуть негативно впливати на продуктивність діяльності та потребують значних зусиль для адаптації.

Формулювання вимог до психологічного профілю військовослужбовців, які працюють в екстремальних умовах, базується на професіографічному аналізі. Цей аналіз враховує особливості професійної діяльності та визначає необхідні психологічні якості для успішного виконання завдань у таких умовах. Такий підхід дозволяє забезпечити відповідність між кандидатами та вимогами конкретної професії, що забезпечує ефективність та безпеку військової діяльності [20;22].

Професіографія - це методологія вивчення вимог, що ставляться до особистості в контексті конкретної професії. Вона використовується для аналізу та забезпечення взаємовідповідності між особистісними якостями, психологічними здібностями та фізіологічними властивостями людини та вимогами, що пред'являються до конкретної професії. Професіографія допомагає встановити практичні завдання та розробити методики для оптимізації та підвищення ефективності професійної діяльності.

Методи, що використовуються в професіографії, включають:

Методи збирання емпіричних даних:

Вивчення документів та інших матеріалів.

Спостереження за професійною діяльністю.

Опитування працівників.

Вивчення продуктів діяльності.

Використання біографічного та трудового методів.

Проведення експериментів.

Методи аналізу:

Експертна оцінка залучених спеціалістів.

Аналіз якісних даних, отриманих в ході емпіричних досліджень.

Статистичний аналіз даних.

Методи психологічної інтерпретації:

Структурно-системний аналіз, спрямований на встановлення структури та взаємозв'язків у професійній діяльності.

Функціонально-структурний аналіз, який дозволяє визначити функціональні характеристики різних аспектів професійної діяльності.

Професіографія, виконуючи різноспрямовані завдання, має свої види:

інформаційна – спрямована на забезпечення професійно-орієнтовної роботи і включає соціальну, соціально-економічну, історичну, технологічну, правову, гігієнічну, психологічну, психофізіологічну, соціально-психологічні характеристики, хоча дає їх узагальнено, стисло, описово;

корекційна – спрямована на підвищення безпеки професійної праці, детально й аналітично описує ті характеристики, що є основними джерелами безпечної поведінки людини в діяльній сфері; д

іагностична – забезпечує організацію професійної діагностики й орієнтована на вивчення технічних, правових, технологічних, гігієнічних, психологічних, психофізіологічних і соціально-психологічних характеристик праці тільки на тих станах роботи, від яких більшою мірою залежать кінцеві результати, де вимагаються максимальні показники швидкості, точності діяльності та відповідальності за завдання, що виконуються;

формуюча – застосовується у процесі професійного навчання й охоплює соціально-економічні, історичні й правові характеристики професії в загальних

рисах – з детальним аналітичним вивченням технічних і технологічних особливостей конкретної професійної діяльності [17].

Іноді необхідність розв'язання низки практичних завдань професійної діяльності потребує більш ретельного психологічного аналізу шляхом проектування структури діяльності.

Професіографічний аналіз діяльності включає в себе виявлення основних психологічних і фізіологічних характеристик, що визначають ефективність роботи спеціалістів. Ці дані необхідні для створення психофізіограм та фізіограм роботи, які відображають взаємозв'язок між психічними та фізіологічними властивостями людини та її професійною діяльністю.

Характеристика психологічної структури особистості включає три стадії:

Обґрунтування вимог до психологічних та фізіологічних властивостей особистості на основі фізіограми професійної діяльності в екстремальних умовах. Ці вимоги включають в себе такі характеристики, як висока концентрація уваги, швидкість переключення та обсяг уваги, великий обсяг оперативної пам'яті, здатність до швидкого переходу від довгочасної пам'яті до оперативної, а також здатність до вироблення складних сенсомоторних навичок [20].

Надання певної кількісної характеристики окремим властивостям особистості на другій стадії. Це означає визначення конкретних параметрів, таких як рівень уваги, швидкість реакції, обсяг пам'яті тощо, що є ключовими для успішного виконання професійних завдань в екстремальних умовах.

Аналіз результатів та формування кінцевої характеристики психологічної структури особистості на третій стадії. Це дозволяє отримати повну картину психологічних та фізіологічних особливостей людини, які впливають на її успішність у виконанні професійних завдань в умовах ризику та стресу [22].

Процес оцінки проводиться за п'ятибальною шкалою, де найбільший бал отримує найбільш значуща властивість чи функція, на якій базується головне навантаження. Потім складається таблиця, де характеристики структури

особистості чи окремі властивості розташовуються за порядком зменшення показників.

На третій стадії визначаються властивості, які становлять загальний перелік всього циклу професійної діяльності. Аналіз структури діяльності передбачає такі кроки:

Складання переліку завдань, факторів та умов діяльності, які впливають на ефективність автоматизованої системи або якість професійної діяльності та стан людини в процесі їх вирішення.

Виявлення алгоритмів розв'язання завдань на технологічному рівні, тобто окремих дій та операцій, які ведуть до досягнення мети діяльності.

Створення таблиць реалізації алгоритмів у типових та найбільш критичних варіантах розв'язання завдань, описуючи психологічну сутність дій людини [10;13].

Складання схем просторово-часової реалізації алгоритмів для визначення послідовності дій та їх зв'язку між собою у процесі діяльності.

Визначення ступеня відповідності кожної дії та їх сукупності, інженерно-психологічних закономірностей і вимог.

На цьому етапі виокремлюються окремі дії та операції людини, які є ключовими для досягнення мети діяльності. Використовуються графічні схеми переходів для формалізованого опису процесів.

Ця схема аналізу психофізіологічних особливостей професійної діяльності в екстремальних умовах має чітку структуру і дозволяє систематизувати інформацію для подальшого аналізу. Давайте розглянемо основні розділи цієї схеми:

I. Загальні дані: Цей розділ містить загальну інформацію про контекст професійної діяльності, таку як характеристики робочих умов, обладнання та компонування робочого місця.

II. Стислі гігієнічні характеристики умов на робочому місці: Тут зазначаються основні фактори, які можуть впливати на здоров'я та комфорт працівника.

III. Дані про обладнання і компонування робочого місця: Цей розділ містить інформацію про технічні аспекти роботи, такі як прилади та маніпулятори.

V. Відомості про динаміку психофізіологічного стану в процесі діяльності: Тут аналізуються зміни в психофізіологічному стані працівників під час виконання їхніх обов'язків.

VI. Характеристика помилок в роботі фахівця: Цей розділ описує типові помилки, які можуть виникати у процесі діяльності та їхні наслідки.

VII. Протипоказання до професії: Тут зазначаються фактори або умови, які можуть бути протипоказанням для виконання певної професії.

Ця схема надає комплексний підхід до аналізу психофізіологічних аспектів професійної діяльності, що є важливим для ефективного підбору та підготовки спеціалістів, особливо у вимогливих умовах, таких як військова діяльність.

Висновки до першого розділу.

Глибокий теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми професійно-психологічного відбору здобувачів вищої освіти для військової підготовки є ключовим етапом у розумінні сутності цього процесу. Він дозволяє зрозуміти основні принципи, методи та критерії відбору кандидатів і визначити ключові параметри, які необхідно оцінювати.

Сутність професійного відбору полягає у вивченні різноманітних професійно важливих якостей, які формують систему ознак цілісної особистості. Серед цих якостей можна виділити соціальні (наприклад, патріотизм, моральність), психологічні (наприклад, увага, емоції), психофізіологічні (наприклад, рухливість, динамічність нервової системи), фізичні параметри та фізіологічні резерви організму. Оцінка цих якостей дозволяє визначити придатність кандидатів для виконання певних військових обов'язків та адаптацію до екстремальних умов діяльності.

Експериментальні психодіагностичні методи дозволяють систематизувати та аналізувати отриману інформацію про кандидатів. Вони є важливим інструментом для виявлення ключових характеристик особистості, які важливі для військової діяльності.

Отже, теоретичний аналіз і використання психодіагностичних методів дозволяють систематизувати та оцінити професійні якості кандидатів для військової служби, що є важливим етапом у підготовці висококваліфікованих військових кадрів.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧЕНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАНДИДАТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ПІДГОТОВКУ

2.1. Опис методів дослідження та характеристика вибірки

З метою визначення придатності здобувачів вищої освіти до вступу на військову підготовку використовуються певні психодіагностичні методики. Розглянемо їх детальніше

Багаторівневий особистісний питальник “Адаптивність”

1. Багаторівневий особистісний питальник (БОП) “Адаптивність” розроблений А. Г. Маклаковим і С. В. Чермяніним. Питальник “Адаптивність” призначений для вивчення адаптивних можливостей особистості шляхом оцінки психофізіологічних та соціально-психологічних характеристик. Ці дані відображають інтегральні особливості психічного та соціального розвитку. Методика вважається стандартизованою та рекомендується для професійного психологічного відбору та супроводу навчальної та професійної діяльності.

Результати тестування можуть бути інтерпретовані від простих оцінок (“придатний - непридатний”) до докладних особистісних характеристик. Питальник складається з 165 питань та має 4 структурних рівні, які надають інформацію різного обсягу та характеру.

На першому рівні шкали відповідають базовим шкалам СМДО (ММРІ) та дозволяють отримати типологічні характеристики особистості.

На другому рівні шкали відповідають шкалам питальника ДАП (“дезадаптаційні порушення”), призначеного для виявлення дезадаптаційних порушень, переважно астенічних і психотичних реакцій і станів.

На третьому рівні розглядаються шкали поведінкової регуляції, комунікативного потенціалу і моральної нормативності.

На четвертому рівні вимірюється особистісний адаптаційний потенціал. Теоретичною основою тесту є уявлення про адаптацію як постійний процес

активного пристосування індивіда до умов соціального середовища на всіх рівнях функціонування.

Характеристику особистісного потенціалу адаптації можливо отримати, оцінивши поведінкову регуляцію, комунікативні здібності та рівень моральної нормативності.

2.Визначення особливостей акцентуацій характеру у стандартній системі професійно-психологічного відбору проводиться за допомогою питальника Леонгарда–Шмішека.

Методика визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту призначена для діагностики типу акцентуації особистості. В основу питальника, розробленого Х. Шмішеком, закладено концепцію “акцентуованої особистості” К. Леонгарда. Згідно з цією концепцією індивідуальні якості особистості можна поділити на дві групи: основну й додаткову. Стрижень особистості становлять основні риси, які й визначають її індивідуальність, розвиток, адаптацію, психічне здоров'я. Надмірна вираженість цих рис призводить до структурних психологічних змін, а у несприятливих соціальних умовах – і до розладу структури особистості.

Особистості, у яких основні риси мають високий ступінь вираженості, названі К. Леонгардом акцентуованими. Ці особистості не є патологічними. Як писав К. Леонгард, при іншому тлумаченні довелося б вважати нормальною тільки середню людину, а будь-яке відхилення від такої середини (середньої норми) має бути визнане патологією. Це змусило б вивести за межі норми тих особистостей, які своєю своєрідністю чітко виділяються на тлі середнього рівня. Однак тоді б до цієї рубрики потрапила б і та категорія людей, про яких говорять “особистість” у позитивному сенсі, підкреслюючи, що вони мають яскраво виражений оригінальний психічний склад. На основі своєї концепції К. Леонгард виділив 10 основних типів акцентуованих осіб, в основному таких, що відповідають систематиці психопатій у граничній психіатрії.

Тип демонстративної особистості відзначається потребою у самовираженні та постійним прагненням привернути увагу. Такі люди часто

розповідають про себе або події, де вони були в центрі уваги, іноді прикрашаючи події або навіть фантазуючи.

Педантичний тип характеризується підвищеною охайністю та прагненням до порядку. Вони уважно обмірковують кожен крок перед тим, як його зробити, і уникають змін та відповідальності. Такі люди прихильні до стабільності і не люблять раптових змін.

Застраглий тип характеризується тривалою збереженістю емоцій та відчуттів образності. Вони здатні тривалий час не забувати образливі ситуації та відчувати сильні емоції. Такі люди можуть мати тенденцію до вигадування планів помсти або відповіді на образи.

Тип збудливої особистості відрізняється надзвичайною імпульсивністю у поведінці. Вони часто діють не за логікою або раціональними міркуваннями, а за імпульсами та потягами. Такі люди можуть мати низьку терпимість у соціальних взаємодіях, а це іноді призводить до відсутності терпимості загалом.

Гіпертимічний тип характеризується постійним піднесенням емоційним настроєм, навіть без зовнішніх причин. Вони дуже активні і товариські, завжди дивляться на життя оптимістично і зберігають свій оптимізм навіть у складних ситуаціях. Такі люди здатні долати труднощі з легкістю завдяки своїй активності та наполегливості.

Дистимічний тип, навпаки, захоплюється похмурими та сумними сторонами життя, долі та результатів. Вони зазвичай серйозні та неактивні, їм не властива гіперактивність.

Тривожний тип характеризується підвищеною тривожністю і занепокоєнням за можливі негаразди, навіть без об'єктивних підстав. Такі люди можуть бути боязкими та покірливими перед зовнішніми обставинами, виявляючи невпевненість у своїх можливостях.

Циклотимічний тип характеризується постійною зміною між гіпертимічними і дистимічними станами, які можуть бути як частими, так і випадковими. У гіпертимічних фазах такі люди відчувають радість і енергію, їхня активність і балакучість збільшуються. У дистимічних фазах вони можуть

відчувати пригніченість, що супроводжується уповільненими реакціями та мисленням, а також зниженням емоційної чутливості.

Екзальтований тип особистості характеризується яскравими реакціями на події, як позитивні, так і негативні. Такі люди дуже вразливі і виявляють свої емоції яскраво, навіть в публічних ситуаціях.

Емотивний тип особистості відрізняється високою чутливістю та глибиною переживань, особливо у сфері духовного життя. Ці люди виявляють м'якість, доброту, емоційну чутливість і високу емпатію, що проявляється у різних ситуаціях і реакціях. Їх можна охарактеризувати як чутливих і вразливих.

Особистісний питальник Х. Шмішека включає перелік запитань, звернених до різних установок і особливостей ставлення людини до світу, інших людей, до самого себе. За інструкцією випробуваний повинен висловити свою думку з кожного запитання відповідями або “так”, або “ні”. У процесі оброблення результатів питальника відповіді випробуваного відповідно до ключа розподіляються за десятьма типами особистості. Ці результати є “сирими” балами. Для кожного з десяти типів особистості крім цього розроблені коефіцієнти.

У професійно психологічному відборі брали участь 169 здобувачів вищої освіти, які прагнули вступити на військову підготовку.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Результати проведених досліджень дозволяють засвідчити про те, що значна частина досліджуваних (70%) здобувачів вищої освіти придатна до військової служби, умовно придатними виявились 21% та не пройшли професійно психологічний відбір лише 9% учасників. На рисунку 2.1. представлено узагальнені результати професійно психологічного відбору на основі проведених досліджень.

Рис. 2.1. Узагальнені результати професійно психологічного відбору

На рисунку 2.2. представлено результати дослідження за методикою «Адаптивність». Як бачимо, значна частина досліджуваних демонструє високі показники моральної нормативності, комунікативності та регуляції поведінкових реакцій.

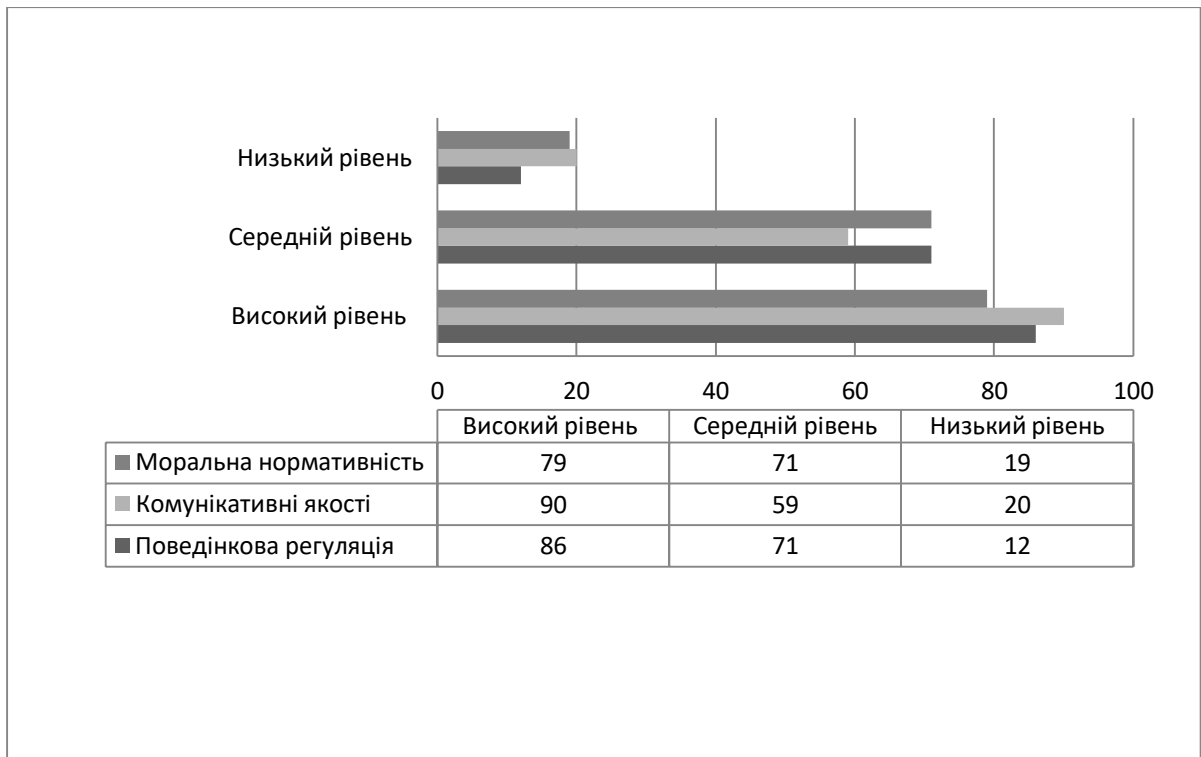

Рис.2.2. Результати дослідження за методикою «Адаптивність»

Розглянемо детальніше отримані результати. На основі професійно психологічного відбору за методикою «Адаптивність» результати розподілилися наступним чином: моральна нормативність: високий рівень – 47%, середній рівень – 42%, низький рівень – 11%; комунікативні якості: високий рівень – 53%, середній рівень – 35%, низький рівень – 12%; поведінкова саморегуляція високий рівень – 51%, середній рівень – 42%, низький рівень – 7%.

На рисунку 2.3. представлено результати методики Леонгарда-Шмішека. Як бачимо результати розподілилися наступним чином. Демонстративний тип виявлено у 21% учасників, педантичний – 21%, застрягаючий – 11%, збудливий – 14%, гіпертимний – 18%, дистимний – 17%, циклотимний – 13%, екзальтований – 11%, емотивний – 9%.

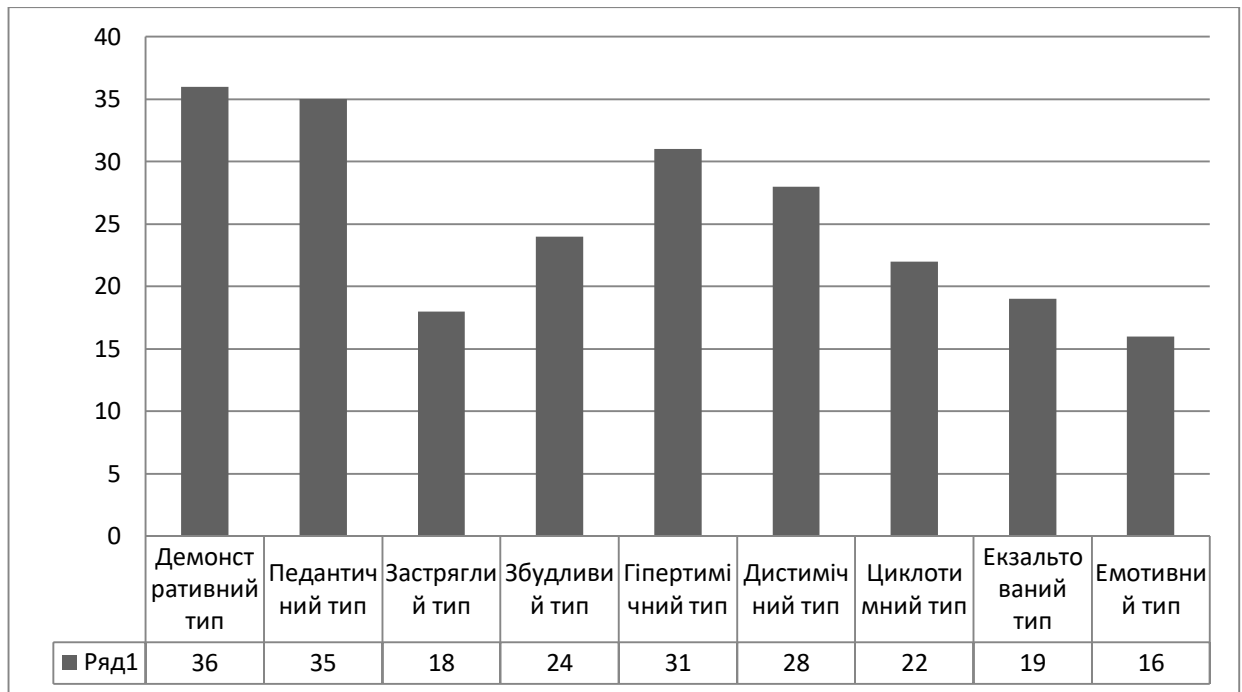

Рис. 2.3. Результати методики Леонгарда-Шмішека

З метою більш детального вивчення результатів та встановлення рівня взаємозв'язку нами було проведено кореляційний аналіз (Спірмена).

Кореляційний аналіз є потужним інструментом для встановлення взаємозв'язків між різними психологічними факторами та успішністю у військовій підготовці. Він дозволяє об'єктивно оцінити, наскільки різні аспекти особистості та ментальні якості впливають на результати військової діяльності.

Наприклад, шляхом кореляційного аналізу можна визначити, чи існує зв'язок між рівнем стресостійкості та успішністю у виконанні військових завдань. Якщо виявиться, що військові, які мають вищий рівень стресостійкості, досягають кращих результатів, це може вказувати на важливість тренування цієї якості серед військовослужбовців.

Крім того, кореляційний аналіз дозволяє ідентифікувати потенційні ризики у військовій діяльності, пов'язані з психологічними характеристиками. Наприклад, якщо з'ясується, що низький рівень мотивації корелює з недостатньою ефективністю у виконанні завдань, це може вказувати на

необхідність розвитку програм для підвищення мотивації серед військових кадрів.

Використання результатів кореляційного аналізу дозволяє адаптувати програми військової підготовки до потреб та особистісних характеристик учасників, що сприяє підвищенню ефективності навчального процесу та покращенню результатів у військовій діяльності в цілому.

Наприклад, якщо певні особистісні риси добре корелюють з успішністю у військовій підготовці, можуть бути розроблені програми підвищення цих рис за допомогою спеціалізованих тренувань або психологічного супроводу. Отже, кореляційний аналіз може стати важливим інструментом для дослідження та оптимізації професійно-психологічного відбору здобувачів вищої освіти для військової підготовки, сприяючи підвищенню ефективності та ефективності військових ділянок. Графічно результати зображені на рисунку 2.4.

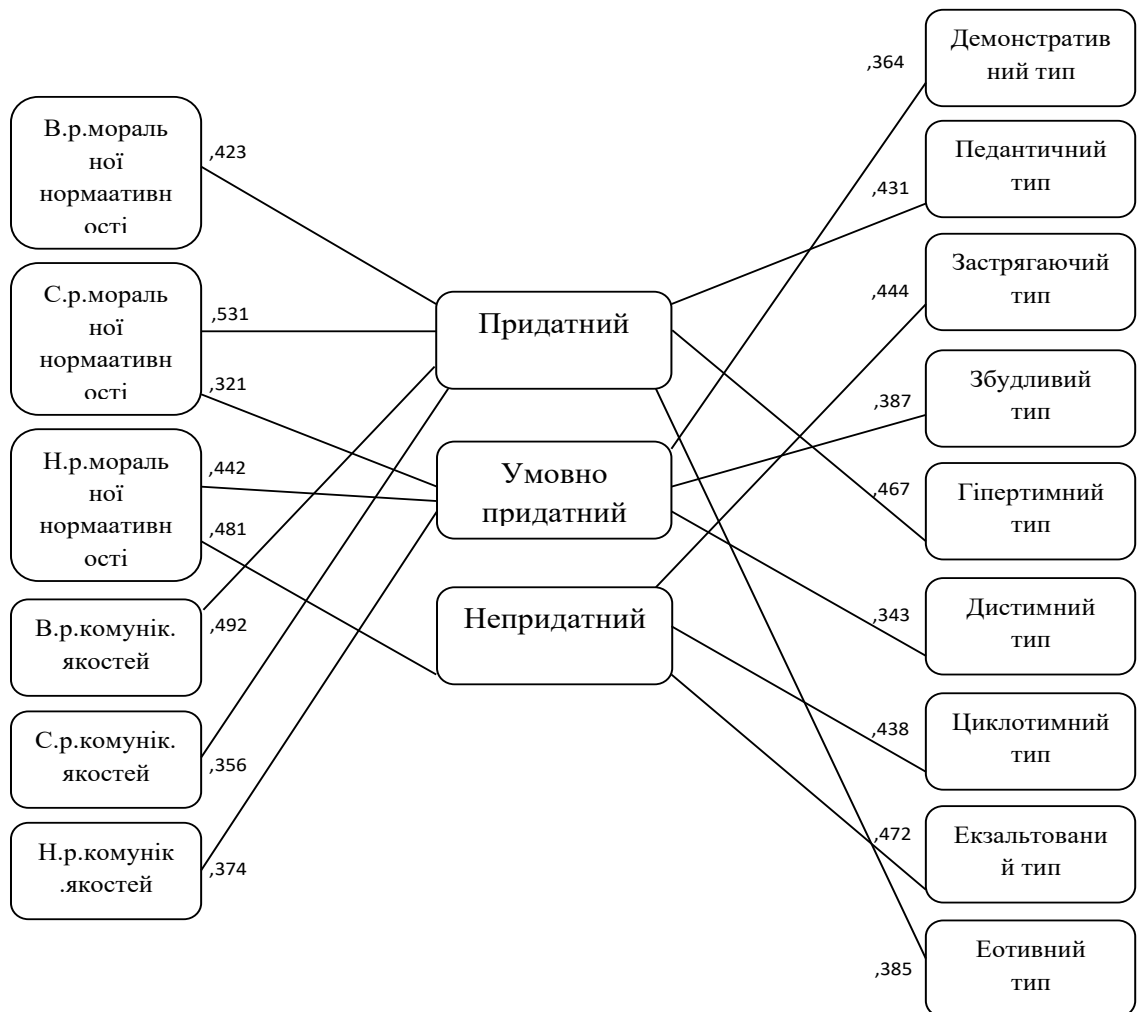

Рис. 2.3. Кореляційна плеяда зв'язків показників вступу на військову підготовку

Розглянемо отримані результати детальніше. До групи придатних до вступу на військову підготовку входять учасники із високим ($r=,423$) та середнім ($r=,531$) рівнем моральної нормативності, високим ($r=,492$) та середнім ($r=,356$) рівнем комунікативних якостей, а також із педантичним типом акцентуації характеру ($r=,431$), гіпертимним ($r=,467$) та емотивним ($r=,385$).

Дані кореляції вказують на позитивні зв'язки між деякими психологічними характеристиками учасників та їх придатністю до вступу на військову підготовку. Розглянемо кожен зв'язок окремо:

Високий ($r=0.423$) та середній ($r=0.531$) рівень моральної нормативності – Сильні кореляції в обох випадках показують, що моральна нормативність є важливою для військової підготовки. Вищий коефіцієнт у середнього рівня може свідчити про те, що навіть помірна, але стабільна моральна нормативність корисна у військовій сфері, забезпечуючи баланс між строгими правилами та практичністю.

Високий ($r=0.492$) та середній ($r=0.356$) рівень комунікативних якостей – Комунікація є ключовою в військовому контексті, де важливо вміння чітко та ефективно спілкуватись. Високий рівень кореляції при високому рівні комунікативних якостей вказує на значення вміння добре спілкуватися, особливо у критичних та стресових ситуаціях.

Моральна нормативність: Високий рівень моральної нормативності має сильний позитивний зв'язок з придатністю до військової підготовки. Це свідчить про те, що військова сфера вимагає від учасників високих моральних стандартів та дотримання етичних норм. Навіть середній рівень моральної нормативності може бути корисним, оскільки він вказує на стабільність цих якостей.

Комунікативні якості: Високий рівень комунікативних здібностей також сильно корелює з придатністю до військової підготовки. Це підтверджує

важливість ефективного спілкування в армійському середовищі, де правильна передача інформації та вміння взаємодіяти з колегами є ключовими факторами успіху.

Отже, результати кореляційного аналізу підкреслюють важливість моральних та комунікативних якостей для успішної військової підготовки. Такий підхід дозволяє забезпечити відбір кандидатів з потрібними психологічними характеристиками, що може підвищити ефективність та результативність військової служби.

Педантичний тип акцентуації характеру ($r=0.431$) – Цей тип характеру зазвичай включає точність, увагу до деталей та систематичний підхід до завдань. У військовому контексті такі якості можуть бути вельми цінними, що відображається у позитивній кореляції.

Гіпертимний тип акцентуації характеру ($r=0.467$) – Гіпертимні особи часто енергійні, активні та схильні до лідерства, що може бути важливим у військовій підготовці для проведення операцій та координації груп.

Емотивний тип акцентуації характеру ($r=0.385$) – Емотивні особи схильні до глибоких емоційних переживань, що може допомагати у встановленні сильних зв'язків з товаришами по службі та підтримці морального духу у важких умовах.

Загалом, ці кореляції свідчать про те, що певні психологічні риси та комунікативні навички мають значний вплив на придатність осіб до вступу і успіх у військовій підготовці, підкреслюючи важливість цих характеристик для військової професії.

Розглянемо отримані результати детальніше:

Педантичний тип акцентуації характеру: Позитивна кореляція з придатністю до військової підготовки свідчить про те, що особи з педантичним типом акцентуації характеру можуть мати переваги у військовій сфері через свою уважність до деталей та систематичний підхід до завдань.

Гіпертимний тип акцентуації характеру: Енергійність та лідерські якості гіпертимних осіб можуть бути корисними у військовій сфері, особливо при виконанні операційних завдань та координації груп.

Емотивний тип акцентуації характеру: Здатність до глибоких емоційних зв'язків може бути корисною у встановленні довіри та підтримці товаришів по службі, особливо в умовах стресу та небезпеки.

Загалом, отримані кореляції підтверджують важливість різноманітних психологічних рис та особливостей характеру для успішної військової підготовки. Вони підкреслюють важливість уваги до деталей, лідерських якостей та емоційної стійкості у військовій сфері.

До групи умовно придатних входять здобувачі вищої освіти із такими якостями, як: середній ($r=,321$) та низький ($r=,442$) рівень моральної нормативності, а також демонстративний ($r=,364$), збудливий ($r=,378$) та дистимний ($r=,343$) типи акцентуацій характеру.

Середній рівень моральної нормативності ($r=0.321$) – Ця кореляція показує, що є позитивний зв'язок помірної сили між середнім рівнем моральної нормативності і умовною придатністю до вищої освіти. Це означає, що студенти із середнім рівнем моральної нормативності схильні бути більш придатними до навчання, але цей зв'язок не є дуже сильним.

Низький рівень моральної нормативності ($r=0.442$) – Ця кореляція є сильнішою порівняно з середнім рівнем і також позитивна. Це свідчить про те, що низький рівень моральної нормативності ще більше асоціюється з умовною придатністю до вищої освіти. Це може вказувати на те, що такі студенти можуть бути більш гнучкими або адаптивними в навчальному середовищі, хоча це також може мати певні ризики або негативні аспекти з точки зору загальної моральності.

Демонстративний тип акцентуацій характеру ($r=0.364$) – Цей тип характеризується вираженою потребою уваги з боку інших і бажанням виступати в ролі лідера. Позитивна кореляція свідчить про те, що такі

особистості можуть бути ефективними в певних навчальних ситуаціях, де важлива активність та ініціатива.

Збудливий тип акцентуацій характеру ($r=0.378$) – Особи з такою акцентуацією часто характеризуються імпульсивністю і емоційною нестабільністю. Позитивний зв'язок може вказувати на їхню енергійність і здатність швидко реагувати на зміни, що може бути корисним в динамічному навчальному середовищі.

Дистимний тип акцентуацій характеру ($r=0.343$) – Дистимний тип означає схильність до песимізму і зниженого настрою. Позитивна кореляція може вказувати на те, що такі особи, незважаючи на свій песимістичний підхід, можуть мати деякі переваги в аналітичному або критичному мисленні, що важливо для академічного успіху.

Ці кореляції вказують на складні взаємозв'язки між різними психологічними характеристиками студентів і їх придатністю до освіти, що може бути корисним для розробки індивідуальних підходів у вищій освіті.

До групи непридатних увійшли здобувачі вищої освіти із такими якостями, як: низький рівень моральної нормативності ($r=,481$), а також із такими акцентуаціями характеру, як: застрягаючий ($r=,444$), циклотимний ($r=,438$) та екзальтований ($r=,472$).

Кореляції, представлені у вашому запиті, відображають зв'язок між певними психологічними рисами здобувачів вищої освіти та їхньою непридатністю до вступу на військову підготовку. Ось детальний огляд кожної із зазначених характеристик:

Низький рівень моральної нормативності ($r=0.481$): Ця сильна позитивна кореляція свідчить, що низькі показники моральної нормативності суттєво пов'язані з непридатністю кандидатів до військових завдань. Моральна нормативність є важливим компонентом у військовій службі, оскільки вона включає дотримання етичних стандартів та правил, що критично необхідно для дисциплінованої та ефективної служби.

Акцентуація характеру "застрягаючий" ($r=0.444$): Особи із застрягаючим типом акцентуації схильні до переживання одних і тих же емоцій, думок чи переконань, що може впливати на їхню здатність швидко адаптуватися до змінюваних обставин або приймати оперативні рішення, що є критичним у військовому контексті.

Циклотимний тип ($r=0.438$): Циклотимні особи характеризуються частими змінами настрою, що може вплинути на стабільність поведінки та ефективність у стресових або критичних ситуаціях, які є типовими для військової служби.

Екзальтований тип ($r=0.472$): Екзальтовані особи схильні до емоційного піднесення та імпульсивності, що може бути перешкодою для дисциплінованої військової діяльності, де важливі самоконтроль та спокій.

Загалом, ці кореляції підкреслюють, як певні психологічні риси можуть впливати на придатність особи до військових завдань. Низька моральна нормативність та названі акцентуації характеру можуть бути індикаторами потенційних труднощів у військовому середовищі, де високо цінуються стабільність, дисципліна та здатність до адаптації.

Висновки до другого розділу

В даному розділі представлено результати проведених досліджень з відбору на військову підготовку. Отримані результати дозволяють засвідчити про те, що значна частина досліджуваних (70%) здобувачів вищої освіти придатна до військової служби, умовно придатними виявились 21% та не пройшли професійно психологічний відбір лише 9% учасників. Значна частина Як бачимо, значна частина досліджуваних демонструє високі показники моральної нормативності, комунікативності та регуляції поведінкових реакцій. Також ми отримали результати за такими показниками, як: моральна нормативність: високий рівень – 47%, середній рівень – 42%, низький рівень – 11%; комунікативні якості: високий рівень – 53%, середній рівень – 35%,

низький рівень – 12%; поведінкова саморегуляція високий рівень – 51%, середній рівень – 42%, низький рівень – 7%.

Учасникам дослідження в тій чи іншій мірі притаманні певні типи акцентуацій характеру, зокрема, демонстративний тип виявлено у 21% учасників, педантичний – 21%, застрягаючий – 11%, збудливий – 14%, гіпертимний – 18%, дистимний – 17%, циклотимний – 13%, екзальтований – 11%, емотивний – 9%.

З метою більш детального вивчення результатів та встановлення рівня взаємозв'язку нами було проведено кореляційний аналіз (Спірмена). Отже, на основі кореляційного аналізу було встановлено, що до групи придатних до вступу на військову підготовку входять учасники із високим та середнім рівнем моральної нормативності, високим та середнім рівнем комунікативних якостей, а також із педантичним типом акцентуації характеру, гіпертимним та емотивним.

До групи умовно придатних входять здобувачі вищої освіти із такими якостями, як: середній та низький рівень моральної нормативності, а також демонстративний, збудливий та дистимний типи акцентуацій характеру.

До групи непридатних увійшли здобувачі вищої освіти із такими якостями, як: низький рівень моральної нормативності, а також із такими акцентуаціями характеру, як: застрягаючий, циклотимний та екзальтований.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових джерел щодо проблеми професійно психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку. Констатовано, що під час проведення професійного психологічного відбору, значну роль відіграють експериментальні психодіагностичні методики. Сутність професійного відбору полягає в тому, що у процесі відбору вивчаються професійно важливі якості системи ознак цілісної особистості: соціальні; психологічні; психофізіологічні; фізичні параметри; фізіологічні резерви організму. Європейські науковці наголошують на необхідності досліджувати особливості діяльності в екстремальних ситуаціях, не лише особистості військового фахівця, а й цивільних.

Представлено результати проведених досліджень з відбору на військову підготовку. Отримані результати дозволяють засвідчити про те, що значна частина досліджуваних (70%) здобувачів вищої освіти придатна до військової служби, умовно придатними виявились 21% та не пройшли професійно психологічний відбір лише 9% учасників. Значна частина Як бачимо, значна частина досліджуваних демонструє високі показники моральної нормативності, комунікативності та регуляції поведінкових реакцій. Також було отримано результати за такими показниками, як: моральна нормативність: високий рівень – 47%, середній рівень – 42%, низький рівень – 11%; комунікативні якості: високий рівень – 53%, середній рівень – 35%, низький рівень – 12%; поведінкова саморегуляція високий рівень – 51%, середній рівень – 42%, низький рівень – 7%. Учасникам дослідження притаманні такі типи акцентуацій характеру, як: демонстративний тип виявлено у 21% учасників, застрягаючий – 11%, педантичний – 21%, екзальтований – 11%, збудливий – 14%, гіпертимний – 18%, дистимний – 17%, циклотимний – 13%, емотивний – 9%.

З метою більш детального вивчення результатів та встановлення рівня взаємозв'язку нами було проведено кореляційний аналіз (Спірмена). На основі

кореляційного аналізу було встановлено, що до групи придатних до вступу на військову підготовку входять учасники із високим та середнім рівнем моральної нормативності, високим та середнім рівнем комунікативних якостей, а також із педантичним типом акцентуації характеру, гіпертимним та емотивним. До групи умовно придатних входять здобувачі вищої освіти із такими якостями, як: середній та низький рівень моральної нормативності, а також демонстративний, збудливий та дистимний типи акцентуацій характеру. До групи непридатних увійшли здобувачі вищої освіти із такими якостями, як: низький рівень моральної нормативності, а також із такими акцентуаціями характеру, як: застрягаючий, циклотимний та екзальтований.

Незважаючи на високу цінність існуючих досліджень науковців, проблема організації та проведення професійно-психологічного відбору, психологічної корекції та навчання персоналу у сфері праці залишається актуальною у зв'язку з її багатовекторністю та складністю.

Першочерговим кроком щодо удосконалення системи профвідбору повинно бути створення робочої групи фахівців для підготовки пропозицій щодо вирішення викладених проблем і розробки проектів відповідних нормативних документів.

Наступним кроком є підбір батареї методик, які дозволили б здійснити ґрунтовне дослідження кандидатів на військову підготовку. З цією метою нами було підбрано найбільш надійні й інформативні психодіагностичні методики, зокрема: для дослідження особливостей темпераменту – методику “Самооцінки структури темпераменту (Б. М. Смірнов); для дослідження когнітивних здібностей, що визначають можливість оволодіння будь-якою діяльністю, – прогресивні матриці Равена; для визначення особливостей мотивації вибору саме професії військовослужбовця – закриту анкету вивчення мотивації професійного вибору; для визначення особливостей характеру та їх загострень, що погіршують пристосування до нових умов і обставин життєдіяльності, – опитувальник суїцидального ризику (А. Г. Шмельов); для визначення особливостей характеру та їх загострень, що погіршують пристосування до

нових умов і обставин життєдіяльності, нами було прийнято рішення залишити Методику визначення типу акцентуації рис характеру і темпераменту (К. Леонгард та Х. Шмішек); для визначення особливостей емоційної сфери – Метод колірних виборів (тест Люшера у модифікації Л. Собчик). Вважаємо, що такий підбір методик допоможе більш ґрунтовно вивчити особистість здобувача вищої освіти, які претендують на вступ на військову підготовку.

Третім, проте не менш важливим, вважаємо можливість застосування інтерактивних методів та засобів для здійснення професійно психологічного відбору здобувачів вищої освіти на військову підготовку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності військовослужбовців Збройних Сил України : [монографія] / Віктор Іванович Алещенко. – Харків : ХУПС, 2009. – 316 с.
2. Блінов О. А. Особливості впливу страху людини і техніки на виникнення парашутних інцидентів і катастроф // Актуальні проблеми психології діяльності в особливих умовах: Матеріали VI Всеукраїнської науково–практичної конференції 20 квітня 2011 р. / За заг. ред. О. В. Петренка. – К. : НАУ, 2011. – С. 5–6.
3. Екстремальна психологія: [підручник] / [О.П. Євсюков, А.С. Куфлієвський, Д.В. Лебедєв та ін.] ; за ред. О.В.Тімченка. – К. : ТОВ “Август трейд”, 2007. – 502 с.
4. Кокур О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Остапчук В. В. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
5. Кокур, О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.02 «Психофізіологія» / О. М. Кокур. – К., 2004. – 31 с.
6. Корольчук М. С. Актуальні проблеми психофізіології військової діяльності / М. С. Корольчук . - К. : МОУ, 1996. – 285 с.
7. Корольчук М. С. Психофізіологія працездатності корабельних спеціалістів в екстремальних умовах: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.02 / Корольчук Микола Степанович. – К., 1997. – 406 с.
8. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : [навчальний посібник] / М. С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
9. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного психологічного відбору / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 536 с.

10. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: [навчальний посібник] / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 536 с.
11. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Ніка-Центр, 2006. – С. 7.
12. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності: [підручник] / Микола Степанович Корольчук. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 400 с.
13. Корольчук, М.С. Актуальні проблеми психофізіології військової діяльності / М. С. Корольчук . - К. : МОУ, 1996. – 285 с.
14. Макаревич О. П. Психологія регуляції поведінки особистості у складних ситуаціях : [монографія] / Олександр Платонович Макарович. – К. : Оріяни, 2001. – 223 с. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010.
15. Макаренко М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми / Микола Васильович Макаренко. – К. : Ін-т фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2006. – 395 с.
16. Макаренко М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. Інститут фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України. – Київ, 2006. – С. 16–17.
17. Малхазов О. Р. Психологія праці: навч. посібник для студ. вузів / О. Р. Малхазов. – К. : Центр учбової літ., 2010. – 206 с.
18. Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психологопедагогічні проблеми сучасної освіти // Матеріали III Харківських Міжнародних психологічних читань. – Х. : ХДУ, 1999. – 395 с.

19. Приходько, І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України [Текст] : монографія / І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2008. – 190 с.
20. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я : [навчальний посібник] / [Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Косенко А. Ф., Кочергіна Т. І.]; за заг. ред. М. С. Корольчука. – К. : Інкос, 2002. – 272 с.
21. Психологічне супроводження військовослужбовців в діяльності за екстремальних умов : [методичні рекомендації] / [Воронова В. І, Шевченко В. Є., Коршевнюк Д. О., Байбаєв Д. С., Кравченко Б. В., Галкін С. А., Малько І. В.]; під ред. Ложкіна Г. В. – К. : Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2003. – 145 с.
22. Стасюк В. В. Психологічне забезпечення професійної діяльності саперів-миротворців : [навчальний посібник] / В. В. Стасюк, П. Т. Примак, О. Ф. Хміляр. – Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2009. – 160 с.
23. Стасюк, В. В. Система соціально-психологічного забезпечення функціонування аеромобільних військових підрозділів в умовах збройних конфліктів [Текст] : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / В. В. Стасюк ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К. , 2005. – 34 с.
24. Трофімов Ю. Л. Інженерна психологія : [підручник] / Юрій Леонідович Трофімов. – К. : Либідь, 2002. – 254 с.
25. Biesheuvel, S. Personnel selection [Текст] / S. Biesheuvel // Ann. Rev. Psychol. – 1965. – V. 16. – P. 295.
26. Croubach, L. J. Construction in psychological test [Текст] / L. J. Croubach, P. E. Meehl // Psychol. Bull. – 1952. – V. 52. – P. 281–303.
27. Ghiselli, E. E. The validation of selection test in the light of the dynamic character of criterion [Текст] / E. E. Ghiselli, M. Haire // Pers. Psychol. – 1966. – V. 13. – P. 225–232.

28. Woung, P. T. Effective management of life stress: The resource congruence model [Текст] / P. T. Woung // Stress medicine. – 1993. – V. 9. – P. 51–60.